

Floarea Vîrban

ASPECTE PRIVIND STRUCTURA VOCABULARULUI
ÎN CEL MAI VECHI OCTOIH ÎN LIMBA ROMÂNĂ (II)

3. CUVINTE CU SENSURI DIFERITE DE CELE ACTUALE

3.1. LATINE

- adevăr** (< *ad + de + uero* DA; *ad + de + uerum* DEX; cf. DELR) „într-adevăr, cu adevărat”: **Adevăr** *învis Hristos, că-i bizăntuiaște mormântul* (47^f/11).
- afla** (< *afflare* „sufla spre ceva, atinge cu respirația”, cu evoluție de sens în latina vulgară; vezi DELR) 1. „a găsi”: **Aflară** *mormântul deșchis* (23^f/6); *nu aflară viață-făcătoriu... trupul tău* (47^f/5); 2. „a găsi ceva ce a fost pierdut, a regăsi”: *și oaia cea rătăcită să afle* (40^v/9).
- apleca** (< *applicare* (< *ad-* + *plicare* „a apropia, a (se) plia, a (se) îndoi, a (se) înclina, a trage peste”) „a alăpta; a hrăni la sân”: *Născutu-l-ai și tinerul cu lapte aplecatu-l-ai* (33^f/5).
- bunătate** (< lat. *bonitas, -atem*) 1. „fericire”: *Cu bunătăți luminară-se, vădzum înaintea... bărbat în veșmint luminat* (85^f/11) [CO 133^f/14: ΔΟΒΡΟΔΗΤΗΛΜΗ]; 2. „virtute; fapte bune, binefacere”: *Trecu umbra legiei și vini bunătatea* (26^f/14) [CO 50^v/13: ΒΛΓΟΔΗΤΗ]; 3. „frumusețe, virtute, bucurie”: *Pre cruce arătași-te găvozdit și schimbaș bunătatea zidiriei* (26^v/14) [CO 50^v/25: ΔΟΒΡΟΤΩ ΖΑΔΗΛΕ] Miclosich *dobrota* „bonitas, pulchritudo, virtus, laetitia”; 4. „lucru bun/frumos, faptă bună/frumoasă; binefacere, facere de bine, virtute” pl.: *Să Dumnedzău n-are zidi casa bunătăților, în deșert ne-am trudi* (35^f/14–15) [CO 59^f/15–16: ΔΡΜΗ ΔΟΒΡΟΔΗΤΗΛΕΗ]; cf. și OMM 114/13: **casa faptelor bune**.
- călca** (< *calcare*) „a strivi, a distruge; a anihila”: *Moartea ai călcat și a treia dzi ai învis* (40^f/15); *cu învierea ta veninul păcatelor călcatu-l-ai* (48^f/9).
- căuta** (< **cautare* DEX 2012; *cautare* din *cavere, cautum* = Scriban 1939) „a păzi, a feri, a avea grijă de”: *ai milă pre agiutoriu nostru și cauți pre plecații, pre oamini cei fără agiutoriu* (68^v/12–15); cf. *caut* (înv./reg) < *cautus*; *precaut* < *precautus*. Verbul *a căuta* ar putea fi format pe teren românesc de la *caut*. Cf. it. *cauto* < *cautus* Treccani; *căutu(m)* Garzanti, din *cavere* ‘guardarsi’.
- cetate** (< *civitas, -atis*) „întăritură, oraș”: *Dumnedzău n-are zidi casa bunătăților, în deșert ne-am trudi. Sufletele acoapere, nice unul din noi n-are răsipi cetatea* (35^f/17).

- codru** (<*quodrum (= quadrum)) „munte”: În **codru** ucenicii mǎrgând, drept înălțarea de pre pă<mâ>nt, înainte stătu Domnul (83^f/7); **Codru/ Galileiului** (82^v/4–5).
- descoperi** (< disco(o)perire) 1. „a revela”: a Tatălui dzise Cuvântul le-au **descoperit** (44^v/4); ceale prorocii de tine **descoperiși-le** (87^f/8–9); 2. refl. „a se arăta, a ieși la lumină, a se face vedere”: Ieșiți și ceia din tunearec **descoperiți-vă** (48^v/1).
- dulce** (< dulcis) „blând, plăcut, bun”: Tu **dulce** ești, tu împărățești în vecie (53^f/11); [ca u]n **dulce** (2^v/1).
- dzăcea** (< jacere) „a fi mort/îngropat, a sta întins/culcat (în mormânt)”: Doamne, în mormântu **dzăcuși** ca durmindu (67^v/12).
- feață** (< lat. pop. *facia* (< *facies*)) „manifestare, aparență, ipostază”: Troiței nezidite, ce e în trei **feațe** și într-una dumnedzeire (38^v/6); Una iaste troiță cu hirea, însă nu în **feațe** (11^f/17).
- făptură** (< *factura*) 1. col. „ființele (umane); creaturile; ființa umană”: ce El **făptura** nu răbda să-l vadză stând pre cruce (33^f/5–6); 2. pl. „creaturi, ființe umane, oameni”: **Făpturile** plecară-se de frica ta (22^v/16–17); Toată dihania și toate **făpturile** tine slăvescu (28^v/16–17); 3. „realizare, manifestare, aparență, față”: în trei **făpturi** unul Dumnedzeu să mǎrim (48^v/8).
- feri** (< *ferire* NODEX 2002; et. nec. DA, DEX 2012) 1. „a menține, a conserva”: cela ce mainte de veaci din Tatăl fără maică nicecum au răbdat schimbare sau mestecare sau împărțire, ce întrimbe hirile sale întreg l-au **ferit** (32^v/5); Bucură-te, ușea Domnului, din ceaea ce au ieșit împelițat lucrătoriul, pecethuită te-au **ferit** (38^v/13); 2. „a păzi, a proteja de”: cine volnic are hi sănătoși să ne ferească de vrăjmașul (28^f/10); Socoteaște-me și me **fereaște**, cum focul să nu me ardză (11^f/4).
- fugi** (< *fugire*) „a dispărea, a pieri”: lumea din prilăstitoră mântuită fu și au **fugit** prilăstitoră diavolului (49^f/4).
- fundu** (< *fundus*) „adânc, profunzime, partea cea mai de jos a iadului, fundul pământului, iad”: de suptu **fundu** să sculă (3^v/11).
- genuchi [genuche?]** (< *genuc(u)lum*) „neam, spiță, trib” (sens după v.sl. *kolěno*, „genuchī” și trib”; Scriban 1939; cf. DER): se vor judeca toate **genuchele** pământului și limbile (11^f/13).
- giudeț** (< *judicium*) „judecată, judiciu”: Adâncul **giudețu-i** mare-i (70^v/3–4); O, prea mândre sânt **giudea[te]le** tale, Hristoase (86^v/14).
- giurământ** (< *juramentum*) „blestem, legătură”: Greșala noastră a morției osândiși **giurământ**, viață-dătătoriu, Domnul nostru (38^f/4); suiși pre cruce și **giurământul** moșu nostru l-ai vindecat (40^v/16).
- împărțire** (< *impartire*) „diviziune, separare”: cela ce mainte de veaci din Tatăl fără maică nicecum au răbdat schimbare sau mestecare sau **împărțire** (32^v/3).
- leage** (< *lex, legis*) „credință bazată pe lege, corespunzătoare Vechiului Testament; iudaism”: Trecu umbra **legiei** și vini bunătatea (26^f/13); „credință”: În sus cătră tine înă // lă-me **leagea** (11^f/1).

- lemn** (< *lignum*) 1. „pom, copac”: *Cu crucea ta deșertaș blăstămul de pre lemnu* (25^v/12); 2. „cruce (de lemn)”: *pre lemnu se răstigni* (26^t/8–11); ambele sensuri în aceeași frază: *Printru lemnu Adam din raiu fu scos, / printru lemn tâ<l>hariul în raiu să sălășlui* (46^t/17– 46^v/2); 3. rar, cu sensul actual: *se găvozdi pre lemnul cruciei* (22^v/14–16).
- limbă** (< *lingua*) 1. „om, ființă cuvântătoare”: *izbăveaște sufletul meu de limbă hicleană* (52^v/14); *minunea nașteriei tale limbă n-are putea spune* (67^t/5); 2. „popor; oameni”: *Giceți între limbi că Domnul împărăți-să* (35^v/16); *să salte limbile cu veselie* (3^t/17); **în limbi** „(în) lume”: *Și-i tremeseși în limbi să propoveduiască slava ta* (24^v/5).
- maț** (< *matia*) 1. „pântec(e)”: *Poama mațelor // Duhul Fiul făcut ție* (35^t/17); 2. fig. „lăuntru, măruntaie, profunzime”: *din mațele iadului izbăvit-au noi* (33^v/12).
- mestecare** (< *masticare* sau **ammixticare*) „contaminare, amestecare, amestec”: *cela ce mainte de veaci din Tatăl fără maică nicecum au răbdat schimbare sau mestecare* (32^v/3).
- mira** (< *mirari*) cu dat. „a rămâne uluit, a fi surprins, a se ciudi”: **Miră-mi-se mintea și mi se înspaimă cugetul de măriia ta** (52^t/1–2).
- pleca** (< *plicare*) „a supune”: *unul putearnice, toate făpturile plecași-le* (41^t/7); refl. „a se supune, a se smeri”: *Cu frică să plecară* (33^t/7).
- pradă** (< *praeda*) „robie”: **Prada Sionului din prilăstitoră o turnă** (69^v/5).
- prăda** (< *praeda*) „a distruge, a învinge; a supune”: **au prădat ținearea morții** (51^v/12–13); *legat fu striinul, și cu moarte iute prădași-l* (43^t/8).
- răsări** (< **resalire*) tr. „a face să răsară, a rodi, a naște”: **răsărit-ai fără sămânță...** *Hristos Domnul nostru, Preabucurată* (61^v/5).
- rost** (< *rostrum*) „gură”: *cântece să-i cântăm și din rost să rădicăm* (26^t/8). Cf. și **gură** (< *gula* „gâtlej, gât”): *Vru[t-a]i să me apuci din gura heriei* (89^v/5–7); cf. it. *gola*.
- rupe** (< *rumpĕre*) „a distruge, a anula, a dezlega din păcatul originar”: *cu mâna să găvozdi pre cruce și o rupse* (25^t/12).
- să** (< *si*) „de, dacă”: **Să Dumnezău n-are zidi casa bunătăților, în deșert ne-am trudi** (35^t/14). Cf. it. *se*.
- sănătos** (< **sanitosus* (< *sanus*)) „teafăr, întreg, nealterat”: *cine volnic are hi sănătoși¹ să ne ferească de vrăjmașul* (28^t/10).
- scriptură** (< *scriptura*) 1. „consemnare, scris, ceea ce era scris; prosciere”: *derept a noastră scriptură, cu mâna să găvozdi pre cruce* (25^t/10); *Pre cruce te înălțaș, milostive, a lui Adam scriptură, cu mâna păcatul cel de demult vindecași-l* (72^v/5); 2. pl. „cele scrise, cuvântul lui Dumnezeu”: *Ce lor inema și sufletul le era aprinsă când cu ei grăiia pre cale și scripturile* (86^t/17); *deșchise lor mintea să înțeleagă scripturile* (88^t/11).
- sparge** (< *spargere*) „a distruge, a rupe, a anihila”: *Eu sâmtu înviere, eu vă scoțu, că am spart poarta morții* (32^t/6); **Sparse cu crucea sa moartea** (68^t/7).

¹ Scris inițial ссжнжторн.

- spune** (< *exponere*) „a mărturisi, a fi mărturie”: *plânsul mironosițelor bucurie spuse, că au învis Domnul* (10^v/7–8).
- străin** var. **striin** (< *extraneus* DLR, NODEX 2002; et. nec. DEX 2012) 1. „de nerecunoscut, nefamiliar, diferit, schimbat”: *Hristos din putredire ivi-se stri<i>n* (27^v/2); 2. „necuratul, vrăjmașul, diavolul”: *Lumea slobo[dziși] din lucrul stri<i>nului* (79^v/9) [CO 1557 131^r/1–2: [Ἰ ραβδῶτι τοῦ ἄδαρο] Miklosich τοῦ ἄδ´adj. „alienus”.
- tiner** (< *tenerus (= *tener*)) „prunc, copil mic”: *Născutu-l-ai și tinerul cu lapte aplecatu-l-ai* (33^v/5) [CO 56^r/14: и младенеца]. Cf. Coresi Ev. 520 (*apud* DLR s.v. tînăr II 1. înv.); (Transilv. și Maram. „prunc” Dicționar de sinonime 2002). Cf. it. *tenero* (Treccani 2.a.). Cf. și **tinăr dumnedzeiescu** „înger”: *Ivise piatra prăvălită și un tinăr dumnedzeiescu desfătă griedul inemilor lor* (84^r/4–5) [CO 132^v/17: и вѣст´вн´ ѱноба].
- tinerel** (dim. de la *tiner*; „copil mic, prunc, nou-născut”: *Domnul s-au împelițat și tinerel fu* (77^r/7); lectură alternativă: **tiner** *El fu* [CO 125^r/28: и младенец´ вѣст´].
- trece** (< *traicere*) forma neg. „a nu uita, a nu pierde din vedere, a nu lăsa să se piardă, a ține cont de”: *roagă-l să nu treacă ceia ce cântă și să închină nașteriei tale* (51^v/5).
- turna** (< *tornare*) refl. „a se întoarce (cu trupul), a se răsuci”: *Ea să turnă înapoi, cumu te vădzu, aciiaș strigă* (37^v/1–2).
- ține** (< *tener*) „a avea, a ocupa”: *Ce loc ține² trupul tău cel de-viață-făcătoriu?* (41^v/7); **a fi ținut cu moarte** „a fi speriat de moarte”: *de a lui frică cu moarte fum ținuți* (56^r/2–3).
- umple** (< *implere*) refl. „a (se) împlini, a (se) adevăra”: **s-au împluț** *dzisa Isaiei prorocul* (4^r/6); tr. *Prorocirea lui David împlutu-au Hristos* (66^r/14).
- vârșă** (< *versare*) „a-și vârșă sângele, a se sacrifica”: *Cânt a t[a] fără-de-număr milă, ispăsit[or]iul mieu, că tine ai vârsat... și ai <i>spăsit hirea* (88^v/10).
- vârtos** (< *virtuosus (< *virtus*, -*utis*)) numai la comparativ, precedat de *mai* „mai ales, mai cu seamă”: *cine fură mortul, mai vârtos dezbrăcatul* (30^r/17); „mai degrabă”: *Curăți mai vârtos și / spuneți ucenicilor lui* (64^r/17).
- vedea** (< *vedere*) „a cunoaște, a experimenta”: *ca Domnul învise, putredire nu vădzu* (84^v/7).
- vindecare** (< *vindicare*) „iertare; mântuire”: *Și ai dăruit vindecare greșalelor* (50^v/7); *au dat lumiei vindecare* (55^v/3–4).

3.2. SLAVE

- aiave** (< *a* + v. sl. *ОБЕ* sau bg. *jave* DELR) „cu adevărat, întocmai”: *Răstigniră-te, Hristoase, toate făpturile să schimbară aiave* (37^v/17).

² Scris inițial **HHHE**.

- dihanie** (< v.sl. *Дыханик* „răsuflare”) „suflare, animate; viețuitoare; animale prin opoziție cu ființele umane – făpturi”: *Toată dihania și toate făpturile tine slăvescu* (28^v/16); *Sfântul Duh... ce lui voinicii de sus închină-se cu toată dihaniia de gios* (62^v/8–9).
- dobândi** (< sl. *Добыти*) 1. „a obține, a primi în recompensă, a câștiga, a moșteni”: *Pocăința tâlhariului raiul dobândi* (10^v/6); *bucurie ai dobândit cu născutul tău, Preanevinovată* (57^f/12); 2. „a reuși, a izbuti”: *Cu mir viniră ceale mueri cu Mariia și nu se pricepea eale, cum ar dobândi ce vrea eale* (84^f/2–3).
- hrăni** (< v.sl. *Храни*) „a feri, a păzi”: *Amândoa le pecetluiși hrănindu-le, arătaș minune celora ce să închină cu crie // dință* (53^v/15–54^f/2). Cf. și „a educa; a nutri”: *Învățături e hrănit, cu viața a toate poamele* (35^v/8).
- isprăvi** (< sl. *исправити*) „a pune capăt, a termina, a distruge”: *Putredirea noastră cea de demult Hristos au vrut să o isprăvească* (59^f/12).
- iute** (< sl. *лютъ*; cf. bg., sr. *ljut*) „rău, aprig”: *ne-au sculat din greșalele ceale iuți* (50^v/13); *legat fu striinul, și cu moarte iute prădași-l* (43^f/8).
- izbăvi** (< sl. *избавити*) 1. „a libera, a salva, a mântui”: *Pre cruce priimi chinuri și au izbăvit pre noi din putredire* (34^f/2); refl. **ne-am izbăvit** *din munca focului* (47^v/15); 2. „a feri”: **izbăveaște** *sufletul meu de limbă hicleană* (52^v/13).
- jelanie** (< sl. *Желаник*) „dorință”: **dumnezească jelanie** „dorință de Dumnezeu”: *Ustiile neîncetându, dumnezească jelanie fost-au din lumea ceastă deșartă* (10^v/12); „dorință, vrere, voie”: *A pustiniilor viață fericată iaste! Cu jelania dumnezeiască rădicată iaste!* (52^v/16); „dorință de (viață)”: *Tu ești jelaniia vieției* (53^f/10).
- mândru** (< sl. *мѡдръ*) 1. „virtuos, înțelept”: *Tatăl și Fiiul și Duhul Sfânt, toți într-o mândră criedință cu mărie să-i slăvim* (47^v/10); 2. „trufaș”: *O, al vostru deșertu și mândru săbor, ce iară vă svătuiți să ascundeți cel neascuns* (55^v/12–13).
- mită** (< sl. *митѡ*) „dobândă, câștig”: *zborur cel deșert împlură direaptele lor de mită* (36^f/11).
- mreajă** (< sl. *мрѡжа*) „instrument de pescuit din plasă ușoară, capcană, plasă”: *de-a direapta aruncară mreaja și mulțime scoaseră de peșt<i>* (91^f/4); și fig. **mreaja** *diavolului* (45^f/4).
- muncă** (< sl. *мѡка*) 1. „chin, chinuire”: *hirea noastră din munca diavolului deșertatu-o-ai* (44^v/14–15); 2. „chin, pedeapsă”: *Iară vom vini a lua // muncă au cinste după v[ină]* (79^f/1).
- obraz** (< sl. *образъ*) „chip, înfățișare, față”: *Închinămu-ne... a lui tău prea cinstit obraz* (91^f/10).
- prost** (< sl. *простъ*) „simplu, care nu e compus”: *Una dumnezeire, în trei hiri făcută, nemestecată iaste, proastă, neîmpărțită și neatinsă* (47^v/13).
- rană** (< sl. *рана*) 1. „lovitură de bici/nuia; flagelare”: *Arătaș lor chinurile trupului cealea ce ai priimit, Spăsitoare, îndelung răbdător, că din sămânța lui David rane ai răbdat* (54^v/9) [CO 94^v/13: ОЗВѢ]. Miklosich *ОЗВА* „foramen, incisio,

vulnus”; 2. prin exten. „urma lăsată de lovitura de bici/nuia; rezultatul flagelării”: *necriezân<d> Toma, ranele-i arătă de criedință* (47^v/4); *Cu ranele tale toți ne-am vindecat* (31^v/15) [CO 55^v/13: **раноѡ бо**] Miklosich *рана* „vulnus, flagellatio”.

rând (< sl. **рѡдѣ**) „fel, gen, specie; natură”: *Unde va vrea Dumnedzău biruiaște și rândul firiei* (67^f/10); **în rându** „comun, obișnuit”: *nu în rându³ făcut<ă e> piatra în capul unghiului* (72^f/3).

răsiți (< *расыпати*; vezi Старобългарски речник, II, s.v.) „a risipi, a împrăști; a rupe; a distruge, a sparge”: *vedeți, jidovilor, cum nu au răsiți pecețile* (30^v/4–5); *poarta iadului o au răsiți* (43^f/2); *ținearea morții răsițiș* (31^f/17); *gradiștea dușmanului răsiți* (3^f/5); *Frica osândeii răsiți-o cu crucea* (10^v/1).

rod (< sl. **рѡдѣ**) „neam; gen, specie”: *Lepădătorilor de dragoste, rod jidovesc* (23^v/3); *viață dăruiși rodului ominesc* (41^f/10).

săbor (< sl. **сѣборѣ**) 1. „sobor, adunare, sfat”: *O, al vostru deșertu și mândru săbor, ce iară vă svătuiți să ascundeți cel neascuns* (55^v/13); 2. „sobor, ceată”: **săboarale** *îngerești și rodul ominescu* (77^f/2–3).

scârbă (< sl. **скръбѣ**) „supărare, necaz, suferință, întristare”: *tocmeaște a noastră iute încungiurare și din toate scârbele ne schimbă* (41^v/16); *Pre Dumnedzeu cine va avea nedeajde asupra va hi de toate scârbele* 44^f/8; expr. **a-i fi scârbă** „a fi necăjit; îndurerat”: *Cându mi-e scârbă, audzi a mea dureare* (10^v/10).

scârbiia (< *скръбѣти*; cf. *скръбѣти*) refl. „a se supăra, a se necăji”: *Cându me scârbiia<i>, ca David cânta ție, ispășitoriul meu, izbăveaște sufletul meu de limbă hicleană* (52^v/11–12); **[s]cârbiia-se cumu se cădea de des[p]ârțirea ta, Doamne** (91^v/4).

tocmi (< DLR v. sl. *токмити*, cf. sl. *тъкъмити*) 1. „a orându, a aranja, a stabili; a potrivi”: *cela ce cu cuvântul capetele ai tocmit* (43^f/6) [CO 74^f/1: **концѣ сѣставѣлѣ ꙗгоѡ**]; *Ceale din Sion despunitoriul în sfinție le tocmi, ce iaste la svârșitul veacului arătarea Domnului* (23^f/13–14); 2. „a pune capăt, a înceta”: *Dă mângâiare robilor tăi... și tocmeaște a noastră iute încungiurare* (41^v/14) [CO 74^f/1: **оуставѣлѣѡци**]. Miklosich *тъкъмити* „aequiparare”; *сѣставѣлѣти* „componere, constituere, erigere; sistere”; *оуставѣлѣти* „cessare facere”.

Troiță (< sl. *троица*) „(Sfânta) Treime”: *Una iaste Troiță cu hirea, însă nu în feațe* (11^f/16–17). Cf. **întreire**.

veac (< sl. *вѣкъ*) „timp”: *verigile veacilor frâmseși-le* (54^f/3); *viața veacilor „viață eternă”: a lumiei pod, pre cela ce trec morții cătră viața veacilor* (52^v/1); **mainte de veaci** „la începutul timpului; înainte de începutul timpului (cu sensul de era noastră)”: **[M]ainte de veaci din Tatăl născut-au Cuvântul Domnului** (25^f/2); **sfârșitul/svârșitul veacului** – vezi **sfârșit/svârșit**; **în**

³ Scris inițial **ноу рѣндѡу**; adăugat ulterior c, deasupra rândului.

veciia veacului „în veci, etern, pentru totdeauna, la nesfârșit, în vecii vecilor”: *împărătește în veciia veacului* (31^v/12–13); **în veaci** „în veci, etern”: *Hristos învise... și lăcuiaște în veaci* (43^f/12).

voinic (< sl. *воинъ* bg., sb. *vojnîk*) „soldat, războinic”: *Mormântul tău, ispășitoare, voinicii-l străjuiră* (9^v/13–14).

zidi (< sl. *зидати* aedificare; *зидати, зидати* aedificare) „a crea, a face”: *să giudece lumea ce El au zidit* (25^v/3); *ceia ce au zidit cu mâna sa după chipul său* (51^f/3–4); *Să Dumnezău n-are zidi casa bunătăților* (35^f/14).

3.3. MAGHIARE

hiclean,-ă (< *hitlen*) „vrăjmaș,-ă, dușmănoas,-ă”: *izbăveaște sufletul meu de limbă hicleană* (52^v/14).

3.4. GRECEȘTI

ieftin (< m.-grec. *εὐθηνός* (> bg., sr. *jèvtin*) „ieftin, îmbelșugat”) „îndurător, milostiv”: *Lumea slobo[dziși] din lucrul stri<i>nului, [ca un] ieftin și iubitor de o[amin]i* (79^v/10) [CO 131^f/2: *μειδρ*].

folos (< ngr. *ófelos*) „dobândă, câștig”: **a strânge folos** „a-și asigura o recompensă”: *Tine, una tare cu știință tocmitoare // avem și al tău folos am strâns* (42^f/1); **cu folos**: *Ce toate cătră zidire cu folos le to[c]mi* (87^f/7).

frică (cf. gr. *phrikē*) „înfricoșare, aspect înfricoșător”: *Înger portătoriu de fulger // din ceriu pugarî, piatra prăvăli; de a lui frică cu moarte fum ținuți* (56^f/2).

3.5. CUVINTE DE ORIGINE OBSCURĂ SAU A CĂROR ORIGINE NU ESTE ÎNCĂ PE DEPLIN ELUCIDATĂ

adecă (< lat. *adde quod* „adaogă că” Șăineanu, 1929, DELR (probabil); DLR etimologie necunoscută; Scriban 1939 < lat. *ad id quod*) „iată”: **Adecă întu-nearecu e și e de dem[e] // neață** (88^v/17) [CO, 135^f/28: *се тѣма и рано*]; *Ce El Pătru-L cunoscu..., adecă aceasta a treia oară să arătă* (91^f/6) [CO, 135^f/28: *се ѡϣεε*]. Miklosich *ce, c* „hic”.

măgură (cf. alb. *magulë*) „munte”: *Doamne, în măgură, unde dziseș lor, mearseră* (24^v/2–3); *Cine să nedejduiaște⁴ pre Dumnezău, podobeaste-se măguriei sfinte* (28^v/3); fig. *Bucură-te, sfântă măgură și a Domnului eșire* (52^f/13).

3.6. FORMATE PE TEREN ROMÂNESC

ascunsă „taină, ceea ce e făcut în ascuns, neștiut”: *cine va vesti ascunsele tale ceale fricoase* (55^f/3–4).

⁴ Scris *недеѣду ѡве*.

- călcare** „păcat, încălcare a legii/credinței”: **călcarea de pre lemnu... dezlegași-o** (39^f/9).
- cădzut, -ă** „păcătos, căzut în păcat; decăzut din starea de viață eternă”: *Adam cădzutul sculatu-se-au* (49^f/5); *rodurile ominești ceale cădzute înviseș-le* (40^f/7); *înviere cădzuților* (71^f/12).
- cuvios** „sfânt”: *Mirul mortului iaste cuvios* (27^v/1–2).
- de demult** „cu multă vreme în urmă, de mult timp, de la începutul timpului”: *La Marea Roșie ..., chip s-au scris de demult*⁵ (49^v/7–8); „de odinioară, din veci, de la început, de dinainte de căderea din rai; original”: *Raiul am priimit, dulceața de demult* (27^f/13); *osânda de demult* (42^f/11); *blăstemul de demult* (44^v/13); *legații cei de demult* (50^v/2).
- desăvârșit** „perfect, deplin” (în opoziție cu **săvârșit** „făcut”): *desăvârșit acela Dumnedzău și săvârșit om* (74^v/16).
- desfăta** (< *des* + *fată* DLR; et. nec. DEX 2012) „a ușura, a alina, a mângâia; a destinde, a desface, a rupe”: *Ivise piatra prăvălită și un tinăr dumnedzeescu desfătă griedul inemilor lor* (84^f/5) [CO 132^v/17: **растпалаѣ**]; cf. Miklosich *растпалати* „sternere”. Pentru etimologie și sens, cf. it. *sfatare* (< *dis* (reduș la *s*) + *fatare* („l’operare delle fate”)) „a rupe o vrajă/incantație/magie”; cf. *disfatare*; cf. și *disincantare*; Garzanti; Treccani. Rom. *desfăta* < *des* + *fată „cea care încântă, vrăjește” (cf. it. *fata, fate*).
- destoinicie** „sârg, sârguință; vrednicie”: *cu destoinicie să rugăm* (47^v/11); *Să spre cineva cu destoinicie va sufla, îndegrabă să va lua de pre pământ, rădicat, într-arepi* (62^f/4); *tâlhariul spāsise și lăcuirea raiului cea de demult priimi, cu destoinicie* (81^v/9–10).
- deșerta** 1. „a goli, a face să devină deșert; a lăsa gol, ieșind”: *scula // tu-se-au și au deșertat mormintele* (35^f/17); 2. „a distruge, a anihila”: *moartea ai deșertat* (29^f/1); 3. „a salva, a scoate, a libera”: *hirea noastră din munca diavolului deșertatu-o-ai* (44^v/15); 4. „a dezlega, a rupe, a alunga”: *Cu crucea ta deșertaș blăstămul de pre lemnu* (25^v/11); 5. „a se goli de puteri”: *Adam cădzutul sculatu-se-au și diavolul s-au deșertat* (49^f/6).
- dulceață** 1. „bunătate, blândețe”: *Cu dragoste scăpăm cătră a ta dulceață* (10^f/6); 2. „bunătate, frumusețe; mulțumire”: *Sfântului Duh toată bogătatea slavei; din elu e dulceața și viața a toate făpturile* (35^v/14); 3. „bucurie, delectare; usufruct”: *Raiul am priimit, dulceața de demult* (27^f/13); 4. „plăcere”: *dulceața ceștii vieți toți să ne nevoim să o omorâm* (46^v/7).
- dzisă** 1. „zisă, cuvânt, veste”: *Dzâsa cea ascunsă priimi-o cu înțeleș, la coliba lui Iosif, îndegrabă stătu îngerul și grăi neispitite-i de nuntă* (77^v/5); 2. „zisă/cuvânt a/al lui Dumnezeu; a/al unui profet”: *a Tatălui dzise Cuvântul le-au descoperit* (44^v/3); *s-au împlut dzisa Isaiei prorocul* (4^f/6).
- ieșire** 1. „ieșire, salvare”: *și cătră ceriu ieșire noao ne-ai noit* (39^f/7); 2. „naștere”: *Bucură-te, sfântă măgură și a Domnului ieșire* (52^f/14).

⁵ Scris inițial **de** Pu lg ⁵, apoi adăugat **de** în lateral de aceeași mână.

ieșit (< ieși) „ieșire”: *Căutară la ieșitul mormântului* (42^v/6).

facere „creatură, creat, făptură”: *cu lumina învierii tale luminaș toate facerile* (32^v/12–13).

fricos 1. „înfricoșător, înspăimântător, care inspiră frică/teamă, strașnic, de temut”: *Cătu e fricos lucrul tău, că ai spăsit rodurile ominești* (35^f/4); 2. „strașnic, grozav”: *cu slavă fricoasă... va vini să giudece lumea* (25^v/1–2); *înțeleageți putearea cea fricoasă* (36^f/3); **a fi fricos cuiva** „a înfricoșa, a inspira frică cuiva”: *pugorătura ta din iad fricoasă fu diavolului și a <în>gerilor lui* (40^f/14).

frâmseate, frâmseți 1. „merit, virtute; bunăvoință, benevolență”: **Frâmsețile tale, Doamne... slăvim** (22^v/7); 2. „plăcere”: *Inema mea cătră tine... să se rădice și nemică să mi să îndulcească de frâmseatea lumiei spre slăbiciune* (44^f/13–14) [CO 71^f/17–18: и да ниѣтоѣе оусладитмисд ѿ мирскѣх красотъ наславостъ]. Miclosich *красота* „pulchritudo („frumusețe; merit, virtute”), iucunditas („benevolență; plăcere”)”.

greș(e)ală „păcat”: **Greșala noastră a morției osândiși giurământ** (38^f/3).

greșit „păcătos”: *cum focul să nu me ardză, greșitul de mine* (11^f/5).

izbăvitor(iu) „vindecător; salvator, ispășitor”: *iaste izbăvitor și ispășitor sufletelor noastre* (25^v/16); **izbăvitoriul mieu, Hristos Domnul** (50^v/17–51^f/1).

împărțitoriu „separator; cel care divide”: *Moiseiu fu împărțitoriu apei* (49^v/8–9).

împreuna 1. „a uni, a face una cu”: *Pre umăr o luo, cătră Tatăl o duse, și cătră a sa vreau cu puterile ceriului împre<u>natu-o-au* (40^v/12) [CO 73^v/6: сѣвѣкѣпи]; 2. „a se uni trupește cu, a copula; aici a fecunda cu forța Sfântului Duh”: *Leage ascunsă cu hirea, a lui Dumnedzău naștere, vergură împreunat-ai* (27^v/6) [CO 64^f/7: сѣвѣкѣпила еси]. 3. „a se uni, a veni în contact cu; a gusta, a experimenta”; în construcția **a împreuna putredire** „a deveni mortal/pământean”: *Putredire au împreunat, înțeleageți cel neschimbat* (35^f/2) [CO 59^f/5–6: тли прѣ/мннителѣ]; 4. refl. „a veni în contact cu, a se înfrupta, a gusta; a se împărtăși”: *[A]rătă-se ispășitoriul ca 'nu⁶ om, după hire,... au învis din groapă și cu mâncare să împreună* (87^v/2) [CO 134^f/3: и вѣрѣна сѣвѣкѣпредстисд]; *și cină de laturi gătită pre pământu din ceaea ce să împreunată atunci ucenicii tăi* (91^v/14) [CO 135^v/14: предстивѣсд]

în ce „în privința asta; cu privire la asta; despre asta” (vezi DA s.v. în, IX: *În ce le va porunci să asculte MAG. IST. I, 312/7*): *Pacea ta dedeș, după înviere, ucenicilor... Cu mâncare să împreună și cu învățăturile aduse aminte și deschise lor mintea să înțeleagă scripturile. În ce și a Tatălui fâgădaș le-au fâgăduit* (88^f/11) [CO 134^f/19–20: имѣе и ѿѣское обѣщаніе рѣщавѣ]. Miklosich (s.v. и) *им ѣе* „quod”.

începător(iu) 1. „cap, mai mare, primul între”: *Hristos di morți s-au sculat, începător adurmiților și întâniu făpturilor* (34^f/5); **păstorilor începător**

⁶ Scris с¹.

(35^v/10–11) [CO 1557 61^f/26: ПАСТѢРЕМЪ НАЕДЛНИЕ]; cf. НАЕДЛОСТАДЪНИКЪ
pastorum princeps; 2. „inițiator, însărcinat cu, responsabil de”: **Începătoriu/**
ispășeniei noastre (49^f/1) [CO 1557 85^v/12: НАЕДЛНИКА СІСЕНІЎ]

încungiuare „circumstanță, situație”: *Dă mângâiare robilor tăi, în-toate-nevinovată, și tocmeaște a noastră iute încungiuare și din toate scârbele ne schimbă* (41^v/15) [CO 74^f/1: РЪ СТОАНІА].

încuvioșă „a permite, a face demn să”: *Raiul deșchiseș, să să îndulcească aceștia încuvioșatu-i-ai*⁷ (50^v/4–5); și morții sculatu-i-au și vieții încuvioșatu-i-au (27^f/11–12); noi cu înțeles ne încuvioșadză să ne săturăm,... Doamne (91^v/16).

îndulci refl. 1. „a se bucura, a avea acces la dulceața vieții eterne, a gusta viața adevărată”: *Raiul deșchiseș, să să îndulcească aceștia încuvioșatu-i-ai* (50^v/4); 2. cu dat.: „a se lăsa ademenit”: *Inema mea cătră tine... să se rădăce și nemică să mi să îndulcească de frâmseața lumiei spre slăbiciune* (44^f/13).

îngropare „înmormântare, punere în groapă (mormânt); moarte”: *lăsaș a tale îngropături de mărturie adevărită îngropăriei de a treia dzi* (54^f/7); *Închinămu-ne... ai tale îngropare și sculare* (30^v/16–17).

îngropat „mort; cel pus în groapă/mormânt”: *dați mortul..., dați îngropatul au creadeți învieriei lui* (46^f/10).

întreire „Treime, Troiță”: *Una nemestecată Întreire dumnedzeiască* (34^v/11) [CO 58^v/28: Р Т ТРОИЦѢ ВЪ СЪТВО]. Cf. *troiță*.

înțeles, -easă „plin de sens, cu tâlc; înțelept”: *au gonit fără-dumnedzeirea nopției și au luminat toți credincioșii cu lumină înțeleasă* (57^f/6); **a da înțeles (cuiva)** „a da de înțeles, a ajuta să înțeleagă, da un semn”: *dă noao înțeles cu adevăr și ertare greșalelor* (90^v/14–15).

învățătură „cuvânt, lege”: *călcă învățătura făptoriului său* (46^v/3); *Scoală, Doamne... după învățătura ta ce ai dzis* (28^v/12–13); *Cine să teame de Dumnedzău..., învățături e hrănit* (35^v/7–8); *Lepădă-se Adam de învățăturile*⁸ *tale* (37^v/11).

lăcuire „viață, dreptul de a locui”: *tâlhariul spășise și lăcuirea raiului cea de demult priimi* (81^v/8).

legat „condamnat, aflat în legătura iadului”: *legații cei din vecie slobodzitu-i-ai* (41^f/1).

Luminătoriu „cel care aduce lumina/viața, îi luminează pe alții, purtător de lumină/viață”: *Luminătoriu nostru și ispășitoriu, slava ta* (75^f/10) [CO 122^f/1: и просвѣщеніе]

mări(i)e 1. „mărire, glorie”: *Sfântului Duh cinste și mărie* (10^v/14); *toți într-o mândră criedință cu mărie să-i slăvim* (47^v/11); *toată măriia* (2^v/15); 2. „splendoare, glorie”: *mi se înspaimă cugetul de măriia ta* (52^f/3).

⁷ Scris inițial СКУВНОРАТОМЪ; adăugat A deasupra lui O, de altă mână.

⁸ Scris greșit ДЕ ВЪ СЪЦЖТОУРИЕ.

- mândrie** „înțelepciune; virtute”: *Sfântul Duh, înțelepciunea Domnului, bogătate, vederea și mândrie*⁹ (44^v/2) [CO 77^f/21: *πρὸς ἡμᾶς*]; *Sfântul Duh izvorează toate mândriile... bunătatea apostolilor și chinul și cununa mucenicilor, și vederea prorocilor* (28^v/8–9) [CO 64^v/5: *πρὸς ἡμᾶς*].
- moș** „strămoș; aici cu referire la Adam”: *Doamne, suiși pre cruce și giurământul moșu nostru l-ai vindecat* (40^v/16).
- muncită** „chinuitoare, dureroasă”: *va tăia Hristos cerbicea lor cu tăiere muncită* (78^f/11).
- născut** 1. „nou-născut; cel născut”: *Dumnezeu era născutul* (4^f/8–9); 2. „naștere (acțiunea de a naște/de a fi născut/de a se naște)”: *Cum să nu ne mirăm născutului tău, Preacurată* (32^f/14); *mainte de născutul tău, Doamne* (29^v/1–2).
- neagiuns** „de neajuns”: *Preaslăvit iaste începutul Preacuratei, neagiunsu iaste chipul născutului* (67^f/7–8); *neagiunsă e, Doamne, slava ta* (52^f/12).
- neatinsă** „neîntinată, pură”: *Una dumnezeire, în trei hiri făcută, nemestecată iaste, proastă, neîmpărțită și neatinsă* (47^v/14).
- neispitit** (< *ne* + *ispitit*, -ă) „care nu a cunoscut tentația, care nu s-a lăsat ademenită”: *Maică neispitită de bărbat* (31^f/12); *Neputredă Pruncoae, neispitită de nuntă* (52^v/2–3).
- nedespărțit** (< *ne* + *despărțit*) „neparat, una cu”: *cela ce ai născut din vergură și nedespărțit era de Tatăl* 22^v/10.
- nedestoinic/nedostoinic** (< *ne* + *destoinic*; cf. *недостойнъ*; *достойникъ*) „nevrednic, nedemn”: *Carii nedestoinici stăm în preacurată casa ta* (32^f/7); *[Vi]ață-făcătoriu-ți mormân[t]... înainte-i stăm nedostoinicii* (2^v/3).
- nedezlegat** „de nedezlegat”: *au izbăvit pre noi din nedezlegate legături a iadului* (39^v/8).
- neîmblat** „prin care n-a trecut/intrat nimeni; intact”: *Marea după treacerea lui Israil fu neîmblată* (49^v/14); fig. *Bucură-te, ușa Domnului neîmblată* (51^f/16–17).
- neîmpărțită** „una cu firea/prin natura ei”: *Una dumnezeire, în trei hiri făcută, nemestecată iaste, proastă, neîmpărțită și neatinsă* (47^v/14).
- neînțeles** „lipsit de sens, judecată, incapabil de a înțelege, nepriceput”: *Spre răstignire te osândiră, neînțeleși în loc de bine să arătară* (41^f/14–15).
- nemestecat** „în mod nealterat, necontaminat”: *Domnul nemestecat au luat împelițare* (42^v/1) [CO 74^f/14: *ѣѣ въ неразличенъ*] „necontaminat”: *Una dumnezeire, în trei hiri făcută, nemestecată iaste* (47^v/13).
- nevoi** 1. refl. „a se strădui, a se sili”: *cu rugăciune mă nevoiu* (53^f/15) [CO 74^f/5: *мѣтвѣ въ силаѣ*]; 2. „a binevoi spre”: *Ca să nu ne rușinăm, despunitoare, tine chiemând, nevoiaște pre rugăciune* (42^f/3) [CO 74^f/5: *по твѣмъ на оумоленіе*].
- omenesc** „asemănător omului”: *Fiul ominesc vine pre nuorii ceriului* (72^f/12).

⁹ Scris inițial *мъдріе*.

- omini** refl. „a se întrupa; a lua chip de om; a se face om”: *Cel fără de tată din tine s-au ominiț* (40^v/6).
- perit**, -ă „pierdută, rătăcită”: *ai <i>spăsit hirea pre [pă]mântu, cea perită* (88^v/10).
- plânge(a)re** „plânset, plâns, acțiunea de a plânge”: *Înfrișară-se de acesta giudecii iadului și să luo poarta plângeriei* (48^f/14–15); *cu plângeri la mormântul tău sosiră* (3^v/17); **De-a plângearea opriți-vă** (59^v/8–9). Cf. **plânsul miro-nosișelor** (10^v/7).
- plecat**, -ă „smerit, oropsit”: *cauți pre plecații, pre oaminii cei fără agiutoriu* (68^v/13).
- poticneală** „obstacol, piedică”: *De a dzilei și a nopției poticneală să ne spășească* (84^v/10–11).
- prădat** „robitor”: *cătră cei prădați fu slobodzitoriu* (71^f/9).
- prădătoriu** fig. „înrobitor, diavol”: *Ascultă, Adame, și / te bucură, Evo, că v-ați dezbrăcat mainte amândui și cu prilăstitoră luo voi prădătoriu, ce cu chinul lui Hristos deșertă-se* (81^v/3–4).
- punere** „exemplu, mod de viață”: *Poama mașelor sfinte Duhul rădică și creaste tocmeala Tatălui și punerea Fiiului* (70^f/6) [CO, 113^f/22–23: ПАРДА ФРВНАГО СТИИ, ДХР ДВИЖНО ПРОСД/БАОТ', ВЕ'СКАА ПРІДАНІА, СІО ПОЛОЖЕНІА]. Miklosich ПОЛОЖЕНИК „depositum, positio, propositum”.
- putredire** „putrezire, moarte, mortalitate; starea de a fi muritor/pământeant”: **Putredire au împreunat** (35^f/2) [CO 59^f/5–6: ТЛИ ПРІМІННІТЕЛІ]; vezi și **putredirea cea de demult** „păcat originar; blestemul, condamnă de a fi mortal, destinat a putrezi/muri”: **Putredirea¹⁰ noastră cea de demult** (59^f/12) [CO 83^f/3: СТАЛНІА НАС ДРЕВНІГО].
- rodire** „rod, neam”: *înviere dedeși rodirilor ominești* (48^f/11).
- roditoare; Roditoarea Domnului** „Născătoarea Domnului”: *Trecu din mormânt cum au născut din Roditoarea Domnului* (53^v/11).
- rugătoare** „care se roagă”: *Maica ta, Hristoase, aducem rugătoare* (24^v/11); vezi și **înainte-rugătoare** (10^f/6–7).
- săvârșit** „făcut, creat, realizat”: *desăvârșit acela Dunnedzău și săvârșit om* (74^v/17); *noi urâții, // săvârșite, cu dulce trebuință, vasele tale, Doamne* (62^f/1).
- scârbit** „supărat, necăjit”: *preasfântă vergură, scârbiților bucurie..., înema cea scârbită... fericeadză-o* (90^f/14, 17).
- sfârșit/svârșit** „împlinire, realizare”: *și n-au vădzut svârșitul acelu sfat* (87^f/5–6); **sfârșitul/svârșitul veacului** „sfârșitul lumii, împlinirea timpului”: *ce iaste la svârșitul veacului arătarea Domnului* (23^f/14–15).
- spurcat**, -ă „impur, păcătos, murdar; mârșav, ticălos”: *focul... va arde toată mintea / cea spurcată* (53^v/1). Cf. it. *sporcare*.
- tocmeală** „facere, întocmire, întemeire, creație, orânduire”: *Duhul rădică și creaste tocmeala Tatălui și punerea Fiiului* (70^f/5).

¹⁰ Scris inițial, greșit, ЖСА...; corectat ulterior.

- trebuință; cu dulce trebuință** „cu bun folos, util”: *noi urâții, // săvârșite, cu dulce trebui<n>ță, vasele tale, Doamne* (62^f/1) [CO 101^f/21: Б҃ГО ПОТРЕБНѢДТИ].
- țineare** „putere, potență, tărie”: *Și iadul // prădat fu de ținearea ta* (23^f/1); *omori ținearea vrăjmașului* (22^v/16); cf. **ținearea morții** (25^v/12–13) [CO 50^v/1–2: съмрѣти дрѣ/ѣава]; *facea Domnul țineare brațelor sale* (33^v/10) [CO 56^f/17–18: ОКО СЪТВОРИ ДРѣ/ѣава мѣрцеѠ своеѠ г´.]; cf. și **ținearea-a-toate**: *Sfântul Duh, ținearea-a-toate* (62^v/7) [CO 101^v/9: дрѣ/ѣава на въчх´]. Miklosich дрѣ/ѣава „imperum, potestas”.
- ținitoriu** „deținător”: *Însuși iaste ținitoriu de troiță* (53^f/2).
- ucigător** „rău, criminal”: *sănătoși să ne ferească... de oameni ucigători* (28^f/12).
- urât** „nedemn, meschin”: *Miluaște noi urâții* (61^v/17) [CO 101^f/21: оуниѠиѣениѠ]. Miklosich оуниѠиѣениѠ „contemptus”.
- urdzitură** „temelie”: *trâmbițați urdziturile pământului* (2^f/5–6).
- vânat** „pescuit, acțiunea de a pescui”: *La Marea Tiveriadului... la vânat... aruncară mreaja și mulțime scoaseră de pești* (91^f/3); „pescuit, rezultatul pescuitului”: *Ucenicii pre [l]ucru să nevoiră și iară corabiia și mreaja, și vânat nu pușănu* (91^v/7).
- vecie; de vecie** „etern”: *Doamne, împăratul de vecie* (54^v/13); **în vecie** „etern, în veci”: *tu împărățești în vecie* (53^f/12); **din vecie** „de la începutul timpului, de la origini”: *pugorăș în iad, // legații cei din vecie slobodzitu-i-ai* (41^f/1). Vezi și **în veciia veacului**.
- viu** subst. „cel animat/însuflețit; suflet, viețuitoare”: *Sfântului Duh, viață începută cu cinste; din el toate viile suflețescu* (53^v/3).
- vrăjmaș** (< *vrajmă* + *aș*; *vrajmă*: var. a lui *vrajbă* < v. sl. *враѣ( )да* „dușmănie, ură” 1. „diavol, drac”: *Printru lemn scoase vrăjmașul pre Adam din raiu* (23^v/15); 2. „dușman”: *în chipul leilor pre mine să rădică vrăjmașii miei* (28^f/14).
- zidire** „creație (a lui Dumnezeu, divină), facere, ființele umane”: *Pre cruce arătași-te găvozdit și schimbaș bunătatea zidiriei* (26^v/14); *a ta zidire din putredire o chemaș* (32^v/17).
- zidit** „creat”; vezi **cel-zidit-dintâiu** „primul creat (cu referire la Hristos)”
- (d)ziditoriu** „Creatorul, Dumnezeu, Domnul, Hristos”: *Adam, deaca vădzu Ziditoriul, de suptu fundu să sculă* (3^v/10–11); *Iviși-te mai largă decât ceriul și ai purtat Dziditoriul tău* (4^v/13).

4. CONSIDERAȚII FINALE

4.1. Ca și în alte texte ale vremii, domină termenii de provenință latină și slavă; cei de alte origini fiind foarte puțin numeroși. În tradiția textelor vremii se încrie, cu o singură excepție, și raportul dintre termenii latini și cei slavi: în

categoria cuvintelor cu sensuri deosebite de cele actuale domină elementul latin – *grosso modo*, dublu față de cel slav; elementul latin domină și sub-categoria derivatelor, în ambele categorii. Excepția privește termenii din prima categorie [3.1.]: spre deosebire de majoritatea textelor vremii, în care elementul slav este în genere de două ori mai numeros decât cel latin, în MOB raportul este aproape de unu la unu. MOB înregistrează, însă, în plus, un număr impresionant de termeni calchiați după model slavon¹¹ (ca în CL, spre exemplu).

4.2. De remarcat este și prezența unor forme mai apropiate de etimon (latin sau slav): **aram**e (< *aramen (=aeramen); ***giude(ce)**, **giudeci** (< *judicem*, ac. de la *judex*); **mângânia** (< *manganeare) – cf. **mângâie**; **nime** (< lat. *nêmo*, *némisis*; **nota** (< *notare); **păsa** (< *passare*); **tinde** (< *tendere*) etc.; **blagoslovenie** (< *Благословение*); **nedostoinic** (cf. *недостойнъ*; *достойникъ*) – cf. **nedestoinic**; **scârbiia** (< *скрѣвѣти*) etc.

4.3. Semnalează și o serie de prime atestări: **amistui** (cu subiectul focul) – DLR *mistui* 2. NT 1648; **drăgostit** „iubit, dezmiardat” – DLR: 1. „plăcut” POP, 2. „dezmiardat” TEODORESCU, P. P.; **făgădaș** – DA: CATASTIH Făgăraș 1786; **gradiște** – DA: 1. „movilă naturală în lunca unui râu” Murgoci Săm. VI; 2. „loc de cetate” Odobescu II 144; **gropare** – DA: neinclus; **izbavă** – DA: neinclus; **ispititură** – DA: ANON. CAR. [1700]: *Ispititură* = tentatio; **încungiurare** (alte texte din sec. al XVI-lea înregistrează doar forma verbală: PS 76, CP 654, CE 213/3) – cf. DA; **îngropături** „cele ale mortului, care se îngroapă împreună cu mortul” – DA: sg. „îngropare”; **întreire** „Sfânta Treime” – DA: sens neinclus; **lepedeu** – DLR: a. 1803, Iorga, SD XII, 145; **logoditoriu** – DLR: I. Goleșcu; **ploi**at – DLR doar vb. *ploua* s.v. *ploua*; **preaproslăvi** – DLR: neînregistrat; **striin** „necurat, diavol, vrăjmaș” – DLR: sens neinclus; **sufleți** „a prinde/lua viață, a se însufleți, a se anima” – DLR: cu două sensuri: 1. intranz. „a trăi” Budai-Deleanu, LEX cf. LB, CADE; 2. tranz. „a depune mărturie, a jura” a.1746-Uricariul, XV, 347; cf. *însufleți*; **uceniță** – DLR: Neagoe, Înv.; **ustie** „gură” – DLR: *usnă* „buză”.

4.4. Mulți dintre termenii înregistrați sunt frecvenți în epocă; printre ei se numără: **dobândi** „a obține un câștig, a moșteni”, **giudeț** „judecată”, **ispăsi/spăsi** „a salva, a mântui”, **împelița** „a se întrupa”, **lăcui** „a trăi”, **limbă** „popor”, **muncă** „chin”, **obraz** „față”, **păsa** „a merge”, **prost** „simplu”, **rost** „gură”, **săvârși** „a încheia, a termina”, **scârbă** „necaz”, **scârbi** „a se necăji, a se întrista”, **sparge** „a risipi, a împrăști, a distruge”, **voinic** „soldat, ostaș” etc.

4.5. Alți termeni sunt mai degrabă rari: **aram**e – cf. PH *aramea*; **drăghicame** – cf. PH *draghicame*; PS *draghicamea*; **iani** – cf. CS *iani*; **mită** – cf. PO *mită*; **oborî** – cf. PH *oborri*; **poroboc** – cf. PO *porobocul* etc.

4.6. Două cuvinte ar putea fi considerate noi: **bizântui** (< *bizonyít*) „a depune mărturie” și **desfătaș** „grozăvie”.

¹¹ Termeni de care mă voi ocupa, după cum am menționat deja, într-un articol viitor.

4.7. De remarcat este și prezența unor termeni care trimit spre aria de Vest/Sud-Vest/Moldova: **adevăr** (adv./interj. DLRV: Mold., Trans. SV), **apleca** (DLRV: Mold., Ban., Criș., Trans. S), **arame** (cf. PH *aramea*; Scriban 1939: Ban.), **bizântui** (Tamás: Maramureș), **bogățate** (PH; DLRV: Criș, Mold. 1695), **codru** („munte”: DLRV: Mold., Ban., Trans. SV) **poroboc** (DLRV: Criș. Trans. SV; DER: înv., azi în Trans. – der. *porobocie*), **făgădaș** (DLRV: Criș., Trans. SV), **ferica** (DLRV: Ban. Trans. SV); **fericat/ferecat** (DLRV: Ban., Criș., Trans. SV), **fricos** (DLRV: Mold. Criș.), **găvozdi** (PS; CS: **găvoazde** „cuie, piroane”; DLRV: Mold., Criș., Trans. SV, Trans. N), **hiclean**, **lemn** („pom, copac, arbore” Ban. cf. CS), **lepedeu** (DLRV: Ban., Trans. SV), **lăcui**, **neharnic** (DLRV: Mold., Criș., Trans. SV), **ponosluit** (DLRV: Mold., Ban.), **pustini**, **sălaș**, **sălășlui**, **tiner** (Transilv. și Maram.; „prunc” Dicționar de sinonime 2002); **alalt** (arh./Mold.), **amu** (Șăineanu 1929 Mold.), **amistui** (DLRV: Mold.). Mult mai puțin numeroși sunt termenii care trimit spre aria de Sud/Sud-Vest: **celariu** (PS, CS; DLRV: ȚR), **gradiște** (cf. toponimul Grădiștea (jud. CL)); **mită** (< sl. *mito*) (DLRV: *mitui* ȚR, Trans. SV); **ploiat** (Scriban 1939: Ban. Olt.).

BIBLIOGRAFIE

- CADE = I. A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1907.
- Candrea PS = *Psaltirea scheiană* comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește, edițiune critică de I.-A. Candrea, București, 1916.
- Chivu CS = *Codex Sturdzanus. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte* de Gheorghe Chivu, București 1993.
- CO = Coresi, *Octoih*, 1557 (BAR CRV II 9A).
- CS = *Codex Sturdzanus*; Cf. Chivu CS.
- DA = *Dicționarul limbii române*. Tom I (părțile I–III) II (I–III), București, 1913–49.
- DELR = *Dicționarul etimologic al limbii române*, I: A–B, București, 2012.
- DEX 2012 = Dicționarul explicativ al limbii române, ed. a II-a revăzută și adăugită, București 2012.
- ,Dicționar de sinonime 2002 = Mircea și Luiza Seche, *Dicționar de sinonime*, București, 2002.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, serie nouă, VI–XIII, București, 1965–2003.
- DLRV = Costinescu, Mariana, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, București 1987.
- Garzanti = *Il grande dizionario della lingua italiana*, Garzanti linguistica, 2013: <http://www.garzantilinguistica.it/>
- Gheție/Teodorescu = *Psaltirea Hurmuzaki*, vol. I: *Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de text* de Ion Gheție și Mirela Teodorescu, București 2005.
- PH = *Micul Octoih de la Brașov*, Biblioteca „George Barițiu” din Brașov, ms. 2872.
- MOB = Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, 1862–1865.
- Miklosich = *Nou dicționar explicativ al limbii române*, București, 2002.
- NODEX 2002 = *Octoih Mic [modern]*, Alba Iulia, 2002.
- OMM = *Octoih Mic [modern]*, Alba Iulia, 2002.
- Pamfil PO = *Palia de la Orăștie (1581–1582); text-facsimile-indice* ediție de Viorica Pamfil, București, 1968.
- PH = *Psaltirea Hurmuzaki* (BAR, ms. rom 3077); cf. Gheție/Teodorescu PH.

- PO = *Palia de la Orăștie* [1581]; cf. Pamfil PO.
 PS = *Psaltirea Scheiană* (BAR, ms. rom 449); cf. Candrea PS.
 Scriban 1939 = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, București, 1939.
 Șăineanu 1929 = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*, ed. a VI-a, [Craiova], 1929.
 Treccani = *Vocabulario Treccani: definizioni, etimologia e citazioni*, Istituto della Enciclopedia Italiana fondato da Giovanni Treccani; on line: <http://www.treccani.it/vocabolario/>

ON VOCABULARY STRUCTURE IN THE OLDEST OCTOIH
 IN ROMANIAN LANGUAGE

(Abstract)

Unlike other ancient Romanian texts, *Micul Octoih de la Brașov* (The Little Octoih from Brașov)–MOB [1596–1610] has never been given the attention it merits; it has never been edited or systematically studied. Part of a broader project that aims to fill in this gap, the current article exclusively concerns the structure of the vocabulary; word formation processes would make the object of another study. Moreover, the focus is on two main categories: 1. words that either disappeared from Romanian language or are preserved at popular/regional level only¹² and 2. words with meanings no longer in current use. Further sub-categories concern origin (Latin, Slavic, Hungarian, Greek, and obscure/not fully clarified) and, in addition, words formed within the Romanian language. Each term is followed by its etymon, meaning(s), and minimal context; in a few cases, also by some comments. Ultimately, a brief qualitative analysis looks at: Latin–Slavic elements balance, frequency, regional distribution, first attestations, and new words. Generally, MOB's follows the main trend, as shaped by other texts of the time (mid-Sixteenth–early Seventeenth Century): terms of Latin and Slavic origins dominate; others being rather insignificant: a few Hungarian words; even less Greek terms (none in the first category); the Latin element dominates the second category and the subcategory of terms formed on Romanian territory, in both categories. Nevertheless, unlike other texts of the time, where the Slavic elements prevailed on the Latin ones (up to double them) in the first category, in MOB they are rather balanced. This apparent deviation is, however, compensated by the impressive amount of translation loans (calques) on Slavic model. Most terms are common/frequent in the texts of the time; some are however rare (*arame, pesti, poroboc, etc.*). Two words may be considered new: *bizăntui* vb. 'testimony (about something)' and *desfătaș* 'witchery, rodomontade'. First attestations include: *drăgostit, făgădaș, gradiște, gropare, izbavă, încungiurare, îngropături, lepedeu, logoditoriu, striin, sufleți, întreire, and uceniță*. There is a prevalence of terms indicative for the areas of West/South-West/North–Moldova; much less for the South/South-West.

Cuvinte-cheie: *Micul Octoih de la Brașov* [1596–1610], structura vocabularului, sensuri deosebite de cele actuale, cuvinte noi/rare, prime atestări.

Keywords: *The Little Octoih from Brașov* [1596–1610], vocabulary structure, meanings no longer in current use, new/rare words, first attestations.

CAPA Florence International
 Via Pandolfini 20, 50122 Firenze
 floarea.virban@eui.eu

¹² For this part, see Floarea Vîrban, „Aspecte privind structura vocabularului în cel mai vechi octoih în limba română” [On Vocabulary Structure in the Oldest Octoih in Romanian Language] (I), în „Limba română”, nr. 1/2015, p. 99–110.